

УДК 373.5.015.31:17.022.1](477)

**ЖУКОВА Галина**

канд. педагогічних наук

**ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ  
СТАРШОКЛАСНИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ  
НА ОСНОВІ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ  
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

**Анотація.** У статті актуалізовано проблему морального виховання старшокласників в українській загальноосвітній школі як базис різностороннього розвитку особистості та відповідального ставлення підростаючого покоління до оточуючої дійсності. Проаналізовано підходи до визначення сутності морального виховання у другій половині ХХ століття з точки зору досягнень української педагогіки. Простежено зміну поглядів учених на проблему формування моральних якостей старшокласників у теорії та практиці даного періоду.

**Ключові слова.** Моральне виховання, старшокласники, радянський період, українське суспільство.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями.** Основою виховання підростаючого покоління є прищеплення учням загальнолюдських цінностей, збагачення життя вихованців знаннями та ставленням до національної і світової культури та історії, традицій, звичаїв, пошуків ідеалу та змісту життя людей. Оскільки освіта є найбільш інформаційно місткою галуззю життєдіяльності людини, то школа повинна дбати про створення духовних засад, які б забезпечували безпеку суспільного розвитку, права особи на свободу світогляду. Моральне виховання старшокласників особливо далекосяжним стає при осмисленні,

© Жукова Г., 2016

з одного боку, запитів соціуму, а з іншого – забезпечення суспільної злагоди. Нині нікого не потрібно переконувати, що успішне виховання базується на вивченні й узагальненні того накопиченого багажу теоретичних і практичних знань, який допомагає сучасній моральній особистості впевнено орієнтуватись у житті. В умовах швидкого розвитку науки і технологій досвід в даному напрямі виховної діяльності обумовлений науковим інтересом та потребою в різносторонньому висвітленні з метою конструктивного застосування.

**Аналіз досліджень і публікацій** показав, що у працях українських учених В. Андрущенка, Г. Васяновича, І. Зязюна, В. Кременя, В. Молодиченка, та інших учених відображено філософський аспект морального виховання учнів. Наукові дослідження І. Бега, М. Боришевського, В. Білоусової, О. Кондратюка, Г. Костюка, Т. Люріної, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших у галузі морального виховання особистості визначають психолого-педагогічні основи морального виховання школярів. Важливого значення вчені Н. Абашкіна, Л. Довгань, В. Жуковський, М. Лещенко та інші науковці надають використанню зарубіжного досвіду у формуванні моральних якостей особистості.

**Формування цілей статті (постановка завдання)** – розкрити основні підходи до розуміння сутності морального виховання у педагогічній науці другої половини ХХ століття.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** За довгу історію свого існування людство виробило моральні стандарти відносин, завдяки яким формувались моральні поняття, почуття, навички поведінки відповідно канонів суспільства. У радянському суспільстві моральною людиною вважалась така, в якій норми, правила і вимоги соціалістичної моралі були її власними поглядами і переконаннями, звичними формами поведінки. Провідною була настанова “щоб уся справа виховання, освіти і навчання сучасної молоді була вихованням в ній комуністичній моралі” [1, с. 309].

Розвиток теорії та практики морального виховання другої половини ХХ століття проходив централізовано, під керівництвом ЦК КПРС, у складних соціально-економічних та політичних умовах. На початку 50-х років увага теорії морального виховання акцентувалась на такій моральній якості учнів, як дисципліна, що розглядалась як політичне і моральне явище. В її змісті виокремлювались свідомість, активність, відповідальність перед суспільством (В. Гмурман, В. Крутецький, Т. Лейтченков, М. Лукін, Є. Моносзон, Л. Раскін). У підручнику “Педагогіка” [1. Каіров, 1956 р.) моральне виховання визначено як планомірну і цілеспрямовану дію на свідомість, почуття і поведінку учнів у цілях виховання їх в дусі комуністичної моралі [2, с. 202]. У 60-х роках дослідники М. Петухов, Г. Щукіна, Є. Голент та К. Радіна підкреслювали єдність принципу зв’язку школи з життям з принципом комуністичної цілеспрямованості морального виховання [3].

Проблеми морального виховання досліджували в 60-70-х роках українські вчені О. Кондратюк, М. Гусак, молдавський педагог В. Гаврилов, російський учений М. Болдирев. На їх думку, завдання школи полягало в залученні учнів до праці, вихованні свідомості, що будь-яка праця на користь суспільству – почесна і благородна [4, с. 8].

Окреме шанобливе місце в системі розвитку морального виховання учнів займає В. Сухомлинський, очільник сільської школи в Кіровоградській області з 1948 р. по 1970 р., який головною метою навчально-виховного процесу вважав всебічний розвиток особистості. Уся його діяльність пронизана принципами гуманізму, глибокою повагою до особистості дитини. Видатний педагог убачав, що дитину виховує все: люди, довколишні предмети, природа, слово. Особливе місце в його системі морального виховання займає повага до батьків, сім’ї [5].

Моральне виховання підростаючого покоління у 80-х роках ХХ століття продовжувало ґрунтуватись на марксистсько-ленінському вченні

про комуністичну мораль та моральному кодексі будівника комунізму. В книзі “Педагогіка” (1984 р.), підготовленій ученими Академії педагогічних наук СРСР і НДР, змістом морального виховання в суспільстві зрілого соціалізму визначались норми комуністичної моралі, її принципи, правила, традиції, що складають невід’ємну складову частину духовного життя народу. Комуністична мораль визнавалась педагогами як найвища сходинка морального прогресу людства, процес морального виховання розглядався у взаємозв’язку із загальною системою комуністичного виховання [6, с. 167].

Американські педагоги на початку 90-х років ХХ століття засвідчили початок нового етапу морального виховання в освітній системі, що направлений на відродження моральних цінностей та на формування характеру учня як основного завдання школи. На протязі більше, ніж ста років у курсі японської школи є предмет “Моральне виховання”, в його сучасній програмі визначені такі основні цілі: формування громадянина Японії, запровадження соціальних норм у свідомість молоді у формі моральних цінностей, формування групової свідомості і почуття громадського обов’язку, усвідомлення необхідності бути дисциплінованим і працелюбним [7, с. 267].

Із здобуттям Україною незалежності українська національна педагогіка почала широко спиратися на народну, яка історично склалася на нашій території на основі засвоєння національних та загальнолюдських цінностей. Окремі аспекти цієї проблеми в 90-х роках досліджували такі вчені, як Л. Ващенко – “Морально-естетичне виховання старшокласників засобами світової художньої культури” (1993 р.), Т. Люріна – “Моральне виховання підлітків у позаурочній діяльності засобами фольклору” (1992 р.), Г. Майборода – “Соціально-педагогічний потенціал українських народних обрядів у системі формування морально-духовних цінностей особистості» (1996 р.), К. Плівачук – “Моральне виховання

старшокласників засобами усної народної творчості” (1998 р.). Підготовку педагога до морального виховання учнів вивчали дослідники Н. Молодиченко – “Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до морального виховання підлітків” (2002 р.), Л. Москальова “Моральне виховання особистості майбутнього вчителя музики і художньої культури засобами українського сакрального хорового мистецтва” (2004 р.), С. Ігнатенко – “Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування моральних якостей молодших школярів” (2007 р.).

Наразі європейські освітяни прагнуть до піднесення ролі моральних цінностей, що закріплено у “Лісабонській стратегії”. Освітня система Європи затвердила шлях розвитку на основі демократичних, ліберальних цінностей: свободи вибору, пріоритету моральних норм, поваги до інших рас і національностей, гуманізації навчально-виховного процесу [8].

**Висновки.** Розвиток теорії і практики морального виховання старшокласників у загальноосвітній школі радянського періоду було націлено на виховання майбутнього будівника комунізму. Домінування ідеології зумовлювало побудову всього виховання відповідно до комуністичних ідеалів, конкретних завдань комуністичного будівництва. З прийняттям Україною незалежності моральне виховання стало першочерговим завданням освіти, що здійснюється для ідентифікації дитини та її самореалізації. Моральні якості, моральна самосвідомість особистості повсякчас виявляють непересічне оновлене значення в сучасному навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ленин В. И. Полное собрание сочинений : в 55-ти томах / В. И. Ленин. – М. : Политиздат, 1981. – Т. 41. – 1981. – 578 с.
2. Педагогика : учебник для пед. ин-тов / [под ред. И. А. Каирова]. – М. : Учпедгиз, 1956. – 436 с.

3. Вопросы воспитания и обучения: Лекции по педагогике / [Под ред. Н. Н. Петухова, Г. И. Щукиной, Е. Я. Голента]. – М. : Учпедгиз, 1960. – 344 с.
4. Кондратюк О. П. Моральне виховання учнів / О. П. Кондратюк. – К. : Радянська школа, 1961. – 47 с.
5. Сухомлинский В. А. Нравственный идеал молодого поколения / В. А. Сухомлинский. – М. : АПН РСФСР, 1963. – 152 с.
6. Педагогика / [под ред. Г. Нойнера, Ю. К. Бабанского]. – М. : Педагогика, 1984. – 368 с.
7. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка : Навчальний посібник / А. А. Сбруєва. – Суми : Редакційно-видавничий відділ СДПУ, 1999. – 300 с.
8. Глоба Т. М. Методи виховання моральних цінностей у сучасній французькій школі / Т. М. Глоба // Пед. освіта : теорія і практика. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр. – 2010. – № 2 (14). – С. 17–22.

**ЖУКОВА Галина**

канд. педагогических наук

**ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ  
СТАРШЕКЛАССНИКОВ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ  
ШКОЛЕ НА ОСНОВЕ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ОПЫТА  
ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА**

**Резюме.** В статье актуализировано проблему нравственного воспитания старшекласников в украинской общеобразовательной школе как базис разностороннего развития личности и ответственного отношения подрастающего поколения к окружающей действительности. Проанализированы подходы к определению сущности нравственного воспитания во второй половине XX века с точки зрения достижений

украинской педагогики. Прослежено изменение взглядов ученых на проблему формирования нравственных качеств старшеклассников в теории и практике данного периода.

**Ключевые слова.** Нравственное воспитание, старшеклассники, советский период, украинское общество.

**ZHUKOVA Galina**

Candidate of Pedagogical Sciences

**BASES OF FORMATION OF SENIOR PUPILS' MORAL  
QUALITIES IN MODERN UKRAINIAN SCHOOL ON THE BASIS OF  
POSITIVE EXPERIENCE OF THE SECOND HALF  
OF THE TWENTIETH CENTURY**

**Summary.** The problem of moral education of senior pupils in the Ukrainian general education school as a basis of comprehensive development of the personality and responsible attitude of the younger generation to the surrounding reality is actualized in the article. The approaches of defining the essence of moral education in the second half of the twentieth century from the point of view of Ukrainian education system achievements are analyzed. The changing of views of scientists on the problem of formation of moral qualities of senior pupils in theory and practice of the period is observed.

**Keywords:** moral education, senior pupils, the Soviet period, Ukrainian society.

**Abstract.** The social and cultural prospects put new requirements to essence of moral education of studying young people on the modern stage of becoming of our state. Exactly achievements of pedagogics are the basic form of transmission of knowledge to senior pupils about moral values.

The philosophical aspect of moral education of pupils in the works of Ukrainian scientists V. Andruschenko, I. Beh, M. Borishevskiy, S. Goncharenko, I. Zyazyun, V. Kremen, O. Suhomlinska is reflected. Research of V. Bilousova, G. Vasyanovich, G. Kostyuk, O. Leontev, T. Lyurina, K. Chorna and others in the field of moral education of the personality are determined as a psychological and pedagogical base of moral education of

pupils. The scientists N. Abashkina, V. Vulfson, L. Dovgan, V. Zhukovskiy, T. Koshmanova, Z. Malkova, V. Pilipovskiy set at value the importance of usage of international experience in the moral growth of young people.

The purpose of the article is to reveal the main approaches of understanding the essence of moral education in pedagogical science in the second half of the XX century.

The important task of Soviet pedagogy in the program of the CPSU was the education of the younger generation based on Marxist-Leninist ideology. In the 50 – 80s years moral education of the younger generation depended on the main line of state governance. Education in the school did not take into account the interests of pupils. In the Soviet period the problem of moral education caused intent interest of the Ukrainian scientists – they placed greater focus on theoretical principles of educator process. After the declaration of independence of Ukraine the national education program established the priority approaches to learning of the value base, traditions of Ukrainian culture, the best national achievements and world pedagogy and psychology.

The Soviet period scientists considered moral education as a component of a communism. The school of independent Ukraine always has the responsible attitude to education of pupils by the way of national sense formation.

#### REFERENCES

1. Lenin, V.I. (1981). *Polnoe sobranie sochineniy* [Complete works] (Vols 1-55). Moskva: Politizdat [in Russian].
2. Kairov, I.A. (1956). *Pedagogika* [Pedagogics]. Moskva: Uchpedgiz [in Russian].
3. Petuhov, N.N., Schukina, G.I., Golent, E.Ya (1960). *Voprosyi vospitaniya i obucheniya* [Questions of education and training]. Moskva: Uchpedgiz [in Russian].
4. Kondratiyuk, O.P. (1961). *Moralne vihovannya uchniv* [Moral education of pupil]. Kyiv: Radyanska shkola [in Ukrainian].
5. Suhomlinskiy, V.A. (1963). *Nravstvenniy ideal molodogo pokoleniya* [The moral ideal of the younger generation]. Moskva: APN RSFSR [in Russian].
6. Noynera, G, Babanskiy, Yu.K. (1984). *Pedagogika* [Pedagogics]. Moskva: Pedagogika [in Russian].
7. Sbrueva, A.A. (1999). *Porivnyalna pedagogika* [Comparative pedagogics]. Sumi: Redaktsiyno-vidavnicliy viddil SDPU [in Ukrainian].
8. Globa, T.M. (2010). *Metodi vihovannya moralnih tsinnostey u suchasniy frantsuzkiy shkoli* [Methods of education of moral values in modern French school]. *Pedagogichna osvita: teoriya i praktika. Psihologiya. Pedagogika – Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogics: collection of scientific works* (Vols 2(14)) (pp. 17–22) [in Ukrainian].

Переклав на англ. автор.